

MAHLÂSNÂME VE KASİDE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR MUKAYESE

A Comparison about the Relation of Mahlasname and Qaside

*İlhan GENÇ**

Özet

Klâsik Türk şiirinde şiir yazmaya yeni başlayan kişiler için hocaları ya da başka şâirler tarafından övgü ve taltif amacıyla yazılmış manzumelere mahlâsnâme adı verilmektedir. Dîvân şiirinin kaside formatında yazılan mahlâsnâmeler, gerek içerik gerek biçim yönleriyle kasideden farklılıklar göstermektedir. Bu makalede, mahlâsnâme-kaside ilişkisi mahlâsnâme türünün XVIII. yüzyıldaki en güçlü temsilcilerinden Hoca Neş'et'in yazdığı mahlâsnâmeler çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dîvân Şiiri, Mahlâsnâme, Kaside, Hoca Neş'et.

Abstract

A piece of verse written by other poets or teacher to praise for beginners in Turkish Classical poetry called "Mahlasname" (nickname). A piece of verse which are written in the form of Qaside in the Divan poetry is different from Qaside in terms of shape and content. In this article the relation between Qaside and Mahlasname will be evaluated in the light of the mahlasnames which were written by Hodja Neş'et who is one of the best representatives of the XVIII. Century Mahlasname.

Key Words: Divan Poetry, Mahlasname, Qaside, Hodja Neş'et.

Mahlâsnâme, şiir yazmağa yeni başlayan birisine bir şâir tarafından mahlâs verildiğinde kaleme alınan manzumeye denilmiştir. Dîvân şâirlerine şiire yeni başladıklarında üstadları tarafından verilen şiirler bu adla anılırdı. Zâtî, Bâkî'nin mahlâsını manzum bir mahlâsnâme ile Mustafa Âlî de Neff'nin mahlâsını yine bir mahlâsnâme ile kendisine vermiştir. Şeyh Gâlib'e Es'ad mahlâsını bir mahlâsnâme ile veren Hoca Neş'et'e (1735-1807) mahlâsını hocası Cûdî vermiştir:

Çünkü 'ilm ü edebe etdin edeble rağbet
Dâ'imâ sâhib-i 'irfân ile eyle sohbət
Gayret-i tıynetî sarfet eser-i eslâfa
Mahlâs-ı ma'rifetin ola cihânda Neş'et¹

Nâmık Kemâl'e de mahlâsını Müşir Bursalı Eşref Paşa vermiştir:

Hafîd-i ekremî Abdüllatîf Paşa'nın
Kemâl Bey ki mücessem kemâldir tahkik
Kabul kıldı tevazu'la nutk-ı nâçizim
Edince zâtına Nâmık tehallüsün teşvik²

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olup daha çok, yetiştirmiş olduğu şâir talebeleriyle şöret kazanmış olan ve talebeleri arasında Şeyh Gâlib'in de bulunduğunu belirteceğimiz Hoca Neş'et, bu manzumeleri gelişmiş bir edebî tür hâline dönüştürmede büyük bir başarı elde etmiştir. Bunda özellikle kaside geleneğinde meydana gelen değişme ve itibar kaybının etkisi söz konusu olmuştur.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

¹ Pertev Efendi, **Hoca Neş'et'in Hal Tercümesi, Divan-ı Neşet**, Topkapı Müzesi Hazine, No:933.

² Tahir Olgun, **Edebiyat Lûgatı**, İstanbul, 1973, s. 154; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, 1995, s. 203; İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, İstanbul, 1995, s. 61.

Bilindiği gibi, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve bilhassa Nefîden sonra kaside nazım şekli, eski itibârını kaybetmeye başlamış ve klâsik kasidenin yapısında olmamakla birlikte muhtevasında bazı değişimler görülmüştür. Nâbî'nin kasidelerinde, kendi devrinin kargaşasını başka bakımlardan; özellikle güvenin sarsılması, halkın huzurunun bozulması, savaşların açtığı yaralar, fitne ve fesadın yayılması ve bunların sonunda -medhiyenin takdim edildiği zâtın meziyetleri anlatılırken- sulh ve selâmetin tesisi konusunda yaşadığı dönemi değerlendiren dikkate değer mısra'lara rastlanılmaktadır.³ XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise Nedim, klâsik kaside nazım şekline tam anlamıyla bağlı kalmamış, doğrudan doğruya konuya girerek nesibsiz, girizgâhsız medhiyeler yazmıştır. Hatta medh (övgü) için bütün bu nazım şekillerini kullanmak istemiş olması, kasidenin yeknesaklığına düşmek istememiş olmasına; yahut bir başkalık, bir yenilik arama arzusuna bağlanabilir.⁴ Aynı yüzyılın ikinci yarısında şairliğinden daha çok üstâdlığı/hocalığı ile tanınmış olan Hoca Neş'et (1735-1807), kaside geleneğinde meydana gelen bu değişmeyi, belki de basmakalıp ifadelerle yazılan medhiyelere karşı olan tepkiyi, hatta arayışı mahlâsnâme vasıtasıyla çok daha başka bir mecraya aktarmış ve kaside yerine bu türü geliştirmeye büyük çaba sarf etmiştir. Çünkü Divân'ında medhiye kastıyla bir şahsa yazılmış kaside mevcut olmayıp buna karşılık yetiştirdiği genç şâirlere verdiği 16 mahlâsnâme mevcuttur. O bu mahlâsnâmeleriyle genç şâir talebelerine hem mahlâs verip onları teşvik ediyor, hem onları edebî bir eserle ödüllendiriyor ve hem de onlara bir misyon yüklüyordu. Şüphesiz onun münferit, ancak bilinçli ve hasbî bir tavırla ömrünün büyük kısmını edebiyat, kültür ve devlet adamı yetiştirmeye adanmış olmasının da bu noktada tesiri olmuştur. Doğrudan ve dolaylı olarak yetişmelerine katkısının olduğunu tesbit edebildiğimiz 23 şâirden 16'sına mahlâsnâme vermiş olması onun bu niyetinin somut bir tezahürüdür.⁵ Kaside ve mahlâsnâmelerin benzeyen ve benzemeyen yönlerini tesbit etmek için öncelikle mahlâsnâmeleri üç bakımdan inceleyeceğiz:

a. Şekil Bakımından: Mahlâsnâmelerin kime verildiği, hangi nazım şekliyle yazılmış olduğu, beyit sayısı ve vezni gibi şekil özelliklerini şu şekilde belirtmek istiyoruz:

Kime Verildiği	Nazım Şekli	Beyit Sayısı	Vezni
Hanîf Ef.	Mesnevî	81	Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Feûlün
Şehîd Efendi	Mesnevî	98	Mef 'ülü Mefâ 'ilün Fe'ûlün
Burhân efendi	Mesnevi	77	Mefûlü mefâilün feûlün
İzzet Beylikçi(Beylikçi)	Mesnevi	192	Mefûlü mefâilün feûlün
Vahyî Efendi	Mesnevi	177(Farsça)	Mefâilün mefâilün feûlün
Müşâtâk Efendi	Mesnevi	134(Farsça)	Mefûlü mefâilün feûlün
Emir Âmir	Mesnevi	65(Farsça)	Mefûlü mefâilün feûlün
Pertev Efendi	Kit'a- i Kebîre	18	Feilâtün feilâtün feilâtün feilün
Hâtîf Efendi	Kit'a-i Kebire	11	Feilâtün feilâtün feilâtün feilün
Sıddîk Efendi	Kit'a- i Kebire	11	Feilâtün feilâtün feilâtün feilün
Cenâb Efendi	Kit'a -i Kebire	8	Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
Bedi' Efendi	Kit'a-i Kebire	4	Feilâtün feilâtün feilâtün feilün
Şeyh Gâlib	Kasîde	39	Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün
Gayûr Efendi	Kasîde	40	Mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün
Zahîr Efendi	Gazel	5	Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
Nâyâb	Gazel	6	Feilâtün feilâtün feilâtün feilün

Görüldüğü gibi mahlasnâmeler şekil bakımından farklı nazım şekilleriyle yazılmış olmakla birlikte en çok mesnevî ve kıt'a kebare (ab-cb-db...) nazım şekilleriyle yazılmış, beyit sayısı bakımından dört ile 192 beyit arasında değişmiştir.

b. Yapı Bakımından: Mahlâsnâmeler, nazım şekilleri dikkate alındığında farklılık göstermekle birlikte; yapı bakımından üçü dışında (Mahlâsnâme-i Bedi', Nâyâb, Cenâb Efendi) klâsik kaside yapısına

³ Abdülkadir Karahan, *Nâbî*, Ankara, 1987, s. 73, 74; ayrıca bk. Mine Mengi, *Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara, 1991.

⁴ Hasibe Mazıoğlu, *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara, 1992, s. 79, 80.

⁵ İlhan Genç, *Hoca Neş'et, Hayatı Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, İzmir, 2005, s. 49-98.

uygun olarak yazılmıştır. Bu iki yapının bölümlerini aşağıdaki tabloda mukayese etmek konuyu somutlaştıracaktır:

Kasidenin Bölümleri	Mahlâsnâmenin Bölümleri
1. Nesib Bölümü	1. Nesib Bölümü
2. Girizgâh Bölümü	2. Tegazzül Bölümü. (Sadece Mahlasnâme-i Burhan Efendi'de mevcut)
3. Medhiye Bölümü	3. Fahriye Bölümü (Sadece Mahlasnâme-i İzzet Beg'de mevcut)
4. Tegazzül Bölümü	4. Mahlas Verme Bölümü.
5. Fahriye Bölümü	5. Nasihat Bölümü.
6. Du'â Bölümü	6. Du'â Bölümü.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, asıl yenilik ve değişiklikleri şâirin bir tasarrufu olarak düşünmek gerekir. Kasîde geleneğindeki bölümlerin mahlâsnâmelerde böyle bir tasarrufa tâbi tutulmuş olması, aynı zamanda şâire kolaylık da sağlamıştır. Nesib Bölümü aynen kullanılmış, sadece Mahlasnâme-i Burhan Efendi'de mevcut olan Tegazzül Bölümü ile yine sadece Mahlasnâme-i İzzet Beg'de mevcut olan Fahriye Bölümü kurulmuş, bir geçiş yeri olan Girizgâh Bölümü yerine kullanılan Mahlas Verme Bölümü mahlâsnâmelerin asıl yazılış maksadını yüklenmiştir. Yine kasidenin asıl bölümü sayılan Medhiye Bölümü'nün yerine, mahlâsnâmede Nasihat Bölümü'nün benimsenmiş olması Neş'et'in üstâdlığı/hocalığı ile doğrudan alâkalıdır. Çünkü devrinde, şâirin İstanbul'daki konağının ilim, şiir ve inşâya meraklı olan genç istidatlara devamlı olarak açık olduğu, aynı zamanda Mesnevî şâirini sıfatıyla mesnevî dersleri okuttuğu, şerhler yaptığı ve bütün ömrünü "vasıflı insan yetiştirmeğe" vakfettiği bilinmektedir.⁶ Böylece o, sohbetlerinde belki de yapmış olduğu tavsiye ve önerilerini, bu şekilde sanat eserinde içerik malzemesine dönüştürmüş oluyordu. Ayrıca medhiyelerin zaman içinde sun'iliğe dönüşmesi, klişe mazmunların memdûhu ifadede yeterli olamayışları gibi olumsuz etkenleri giderip, onun yerine bilgelik yüklü öğütlerini okuyucuya ulaştırmış oluyordu. Esasen şâir, ileride görüleceği gibi medhiyelere bir memdûhun dışında -Hz. Muhammed- izin vermemiş ve sadece ona na't yazılabileceğini ısrarla belirtmiştir.

c. Muhteva Bakımından: Hoca Neş'et'in, daha önce de belirttiğimiz gibi, kaside yerine ikâme etmeye çalıştığı mahlâsnâmelerini muhteva yönünden incelediğimizde kaside ile benzeyen ve benzemeyen yönlerinin olduğunu görürüz. Her şeyden önce kasidedeki şahsiliğin yanına, mahlâsnâmelerde şahsîlikle birlikte "topluma faydalı olma" gibi bir işlev daha eklenmiştir. Bunun için yukarıda açıklandığı gibi şâir, nazım şekilleri farklılık göstermiş olsa da kasidenin yapısında bazı tasarruflarda bulunarak mahlâsnâmelerini, topluma vasıflı insan yetiştirme yolunda bir araç olarak kullanmıştır. Kasidenin temel işlevinin memdûhunu övmek olduğu dikkate alındığında mahlâsnâme ile temel işlevinde bir farklılığının olduğu ortaya çıkar. Çünkü mahlâsnâmelerin temel işlevi, genç şâire mahlâsı verilirken aynı zamanda tavsiye ve telkinlerde bulunmaktır. Mahlâsnâmelerin muhteva bakımından incelenmesi neticesinde, bunların kasidelerle ilişkisi somut olarak görülecektir. Bu bakımdan bu türü, yapılarındaki bölümlerine göre inceleyeceğiz:

I. Nesib Bölümü: Mahlâsnâmelerin girişinde, klâsik kasidelerde mevcut olan Nesib Bölümü aynen kullanılmıştır. Bu bölüm, tasvîrî mahiyette olup hayâl, duygu ve fikir unsurlarının terkip edildiği ve aynı zamanda sanatkâr bir edâ içinde işlendiği giriş bölümüdür. Genel olarak bu bölüm uzun tutulmuş, mahlâs verilecek genç şâire edebî bir model verilmiştir. Bu bölümün örnekleri aşağıdaki mahlasnâmelerden seçilmiştir:

Mahlâsnâme-i Hanîf Efendi'de nesib bölümü, 66 beyitten meydana gelmiş bir mi'râciyedir. Şâir, bütün talebelerine şahısları medh etme yerine, daha anlamlı olmak üzere Hz. Muhammed'e na't yazmalarını ısrarla tavsiye etmiş, kendisi de böyle manzumeler yazmıştır. Neş'et, söz konusu eserinde

⁶ Genç, *age.*, s. 38-49.

Mi'râc'ın sırrını belirttiikten sonra “bî-şeb ü rûz” bir cihanın içinde Cebrâ'il'in, Rabbinin hitabına mazhar oluşunu ifade etmiştir:

Peyâmın müjdesin ol peyk-i da'vet
Hâbîbüm Faḥr-i 'âlem ola da'vet
Nüzûl it çün 'urûc-ı rûḥ-ı pākân
Ne tîre dūd-ı âh-ı derdnākân⁷

Cebrâil, Hz.Peygamber'e bu emr-i Hakk'ı tebliğ etmekten dolayı “mesrûr”dur. Bu sevinç tasvir edilir ve Cebrâil Hz.Peygamber'e “da'vet”i iletmek üzere Yesrib'e iner:

İnüp 'izzetle ey sehm-i sa'âdet
O şâh-ı Kâbe Kavseyn-i kerâmet
İnüp yek-^carş esrâr ile Cibrîl
Zemîn-i Yeşribe çün vahy tenzîl
Gelüp gördi o cây-ı Sidre-pâye
O rif'at-ferş şâhn-ı 'arş-sâye
Olup müstağraḳ-ı nûr-ı Nübüvvet
Ne gördi berḳ urur nûr-ı hüviyyet
O şems-i ve' d-^cduḥâ şubḥ-ı risâlet
Cemâli maşrıḳ-ı nûr-ı hidâyet⁸

Bu büyük mazhariyetten dolayı şâir duygularını açıklamaktan âcizdir:

Te'âla' llâh ne 'âlî-şân peyem-ber
Te'âla' llâh ne devletmend-server
Nedür bu şân-ı zî-şân-ı sa'âdet
Kime olmuş bu ta'zîm-i kerâmet
Kimûñ peymâne-i idrâki ser-şâr
Ola bu meyle oldur mest-i esrâr⁹

Mahlâsnâme-i Şehîd Efendi'de Nesib Bölümü 39 beyitten oluşur. Şâir, kendi kalemiyle konuşur, ondan “cânânın vasıflarını” anlatmasını ister:

Ol mişḳab-ı dürr ü gevher-i cân
Nazm eyle le'âl-i vaşf-ı cânân
Vaşf-ı deheniyle ter-zebân ol
Gel lehçe-i aybe tercemân ol¹⁰

Sevgilinin tasviri, mücerred ifadelerle ve yer yer Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ındaki üslubunu hatırlatan beyitlerle yapılmıştır. Bilindiği gibi Şeyh Gâlib, Neş'et'in talebesi olup edebî kişiliğinin teşekkülünde, hocasından bilinenden çok daha fazla etkilenmiştir.¹¹

Ebrûsı hilâl-i mâh-ı Ken'ân
Engüşt-nümâ-yı şeh'r hûrân
Gül-nâr u gül ruḥ u 'izârı
Rıdvân-rıyâz yâdgârı

⁷ Verilen örnekler için Genç, *age.* esas alınmıştır: s. 196, 9, 10.

⁸ Genç, *age.*, s. 196, 197, b. 11, 21, 25, 33, 34.

⁹ Genç, *age.*, s. 199, b. 48, 49, 50.

¹⁰ Genç, *age.*, s. 203, b. 7, 8.

¹¹ İlhan Genç, “Şeyh Gâlib'in Hayatına Dâir Bazı Tesbitler”, *Harman Dergisi*, İzmir, 1996, S. 46, s. 2-7.

Bir kaçre-i kand şâm-ı şîve
Şîrîn-deheni nebât-ı işve
Ser-mest-i şarâb-ı la'li Kevşer
Kâkülleri reşki yağıdı c'amber
Gül şevk-i ruhıyla çeşm-i bülbül
Hasretle hezâr dîdesi gül
Âyîne-i şâf sîne-billür
Sîm-âb-ı dili defîne-i nür
La'lin-şadef ol le'âl-i lâlâ
Tesbîh dür-i yed-i Mesîhâ
Eyler şadâkat-i hüsünin ihsân
Gülzâra vü bahra ebr-i nîsân
Şemc-i ruhuña sipihr fânûs
Pervâne felek ve-lîk me' yûs
Ser-tâbe-ka-dem o hür-peyker
La'ü güher ile burc-ı ahter
Güftarı hayât-ı câvidânı
Dil-zinde ider cihân u cânı¹²

Daha sonra bir kabile hayal edilir, o yolun devesi şevk, menzili aşktır. Dil, zindan çingırağı, yol, kan doludur; kadeh, Mecnun'un meş'alesi; Leylâ, kervanbaşı, sakabaşılardan ise gözleri yaşlı idi.

Bu kâfilenüñ belâ-yı c'aşka
Uğrar yolu Kerbelâ-yı c'aşka¹³

Mahlâsnâme-i Burhan Efendi'de Nesib Bölümü 59 beyitten oluşan bir bahariyedir. Yine Hüsn ü Aşk'ı hatırlatan mısralara rastlanmaktadır. Gül, bülbül, gülzar unsurlarının çerçevesinde hayâlî bir âlem tasvir edilmiştir:

Bir çîn-seher-i hürüş-ı bülbül
Olmışdı şabâh-ı hayr her gül
Dem urdı nesîm-i Sürdan dem
Nev-rüz u behişt oldu c'âlem¹⁴

Bir hikâye yapısı içinde şâir gezintiye çıkar, orada Mecnûn vardır ve bu yolculuğun sonunda bir Gülistân'a ulaşırlar:

Gül-geştümüze irince pâyân
Ârâmgeh oldu bir gülistân
Gülzâr-ı Cinân anda bir gül
Püsküllü belâ-yı hür- sünbül
Her cüyü revân çü çeşme-i cân
Âb-ı güher olmuş idi c'ummân
Bâr-âver-i Leylî bîd-i Mecnûn
Vaqvâk şeceri hilâf olsun
Servi şalınur semen günûde

¹² Genç, *age.*, s. 12-22.

¹³ Genç, *age.*, s. 205, b. 30.

¹⁴ Genç, *age.*, s. 212, b. 1, 2.

Ḥ^vābīde yatur çemen pusūda
°Ankā olur idi anda her būm
Vīrāneligi olaydı mevḥūm
Gül-çīn-ferāḥ olurken ol dem
Bir kaşra irildi şād u ḥurrem
Gūlzār-ı vüçūd ḳalbgāhı
Ol memlekete serāy-ı şāhı
Bir manzarasında iki °ālem
Bir nazrada seyr olurdu her dem
Leb-rīz-ferāḥdı ḥavz-ı billūr
Māhīsi meh-i nev idi pūr-nūr¹⁵

Sohbet başlar, herkes kendisinden geçmiştir, ancak bu cân bahşeden Mesih gibi nefesleri olan bağda, şâir mahzundur. Çünkü hayâle "hâl-i âlem" ve "âdem" gelmiştir. Bu aynı zamanda hakîkattir ve şâir fânîliğe çatmıştır:

Geldükçe ḥayāle ḥāl-i °ālem
Ser-cümle fenādur °ālem Ādem¹⁶

Şâir çok üzülür, kendisini teselli eder, fânîliği aşabileceğini ebedî mülke sahip olabileceğini, kendisinin Hızır, sözünün âb-ı hayât olduğunu hatırlatırlar. Çünkü onun (Neş'et) gamlı olmasına sebep yoktur, "ocağı" aşk yanışının 'hânkâhıdır', çerâğı çoktur:

Bu bâğ-ı cihân olursa fānī
°Ālem saña mülk-i cāvidānī
Sen Ḥızır u suḥandur āb-ı ḥayvān
Feyzuñla hezārı sīr ü reyyān
Bākī ḳala ol ki nām ü şānı
°İsī-i semā'-i cāvidānı
Luṭf eyle bu ḡamla olma bī-hüş
Neş' et ola mı fedā ferāmüş
Ümmīdümüz oldur ey dil-āgāh
Aḥbāb ide yād-ı ḥayr her gāh
Şad-ḥamd Ḥudāya çok çerāğūñ
Ḥānkāh-ı sūz-ı °aşḳ ocağūñ¹⁷

Bu ocağın bir 'çerâğı' olarak yetişen Burhân'ın gazelini kaydeder, Neş'et, bu ilgi çekici kompozisyonu ile mahlâsnâme-yi "Fütüvvet Merasimi"ne dönüştürdüğünü belirterek, genç şâir Burhan ile aralarında usta-çırak münâsebeti olduğuna ve bu merasimin de onun bir tezahürü olmasına dikkat çeker:

Bir resm-i hediye kıldum i^ctā
Āyīn-i fütüvvet itdüm icrā¹⁸

Mahlâsnâme-i İzzet Beg'de ise Nesib Bölümü 120 beyitten meydana gelmiş en uzun nesibdir. Bu kadar uzun bir nesib olmasına rağmen yeknesak değildir. Çünkü Neş'et'in, doğabilecek yeknesaklığı önlemek maksadıyla uygulamış olduğu kompozisyon, aynı zamanda onun hocalık vasfının

¹⁵ Genç, *age.*, s. 212, 213,b. 11-21.

¹⁶ Genç, *age.*, s. 213, b. 32.

¹⁷ Genç, *age.*, s. 215, b. 44-49.

¹⁸ Genç, *age.*, s. 218, b. 68.

ürünü şeklinde bir değerlendirmeye de açıktır. Dört tablo şeklinde tasvir edilen bu en uzun nesibin sonunda şâirin, yetiştirmelerine doğrudan katkısının olduğu talebe-şâirlerinin kendisinde uyandırdığı manevî hazzını ifade etmeye çalıştığı hissedilir. Diğer mahlâsnâme nesiblerine uymayan bu nesib, farklı bir kompozisyon ve hayâl unsurlarıyla bir soyutlamayı ortaya koymuştur. Bu hususu incelemeye çalışacağız:

a. Gece Tasviri: Nesib bir gece tasviri ile başlar. Bu genel kasidelerde de rastlanmayan bir tasvirdir. Esasında 120 beyitten meydana gelen nesib, kaside nesibinden temelde farklılık göstermektedir. Olağanüstü bir gecedir; orada ne yer, ne de yâr vardır diyerek şâir (Neş'et), kendisini bu zaman ve mekanda mevcut gösterir. Hatta o gecede varlık da, yokluk da; gizli mânâ da, lafız da kendisidir:

Men idüm o şebde bûd u nâ-bûd
Mâcî-i nihân lafz-ı mevcûd¹⁹

Bu gecede mânâ mehtâbının aynası bir güneş siması gösterir ve bir mâh (güzel) ansızın doğar. O “güzel” (mah), aynı zamanda Yusuf'tur, Züleyhâ'dır, Leylâ'dır, Mecnun'dur ve meclise gelir.

Çıldı edeb ile çün zemîn-bûs
Ne bûs-zemîn belki pâ-bûs
Şâh-ı gül ile hırâm-ı ta'zîm
Serv itdi hem-în kıyâm-ı terkîm²⁰

b. Bezm-i Sohbet Tasviri: Nesibin bu ikinci tablosu bir sohbet meclisidir. O “güzel” meclise gelir, “Oldukta temâm resm ü âyîn” sohbete başlar. Neş'et bu tablo ile bir diyaloga girer ve nesib ilgi çekici hale gelir. Bu aynı zamanda nesibde bir yenilik arayışıdır ve şâir, genç şâirlere de model sunmak istemiştir:

Zerrîn-çalem ile hûş yazılmış
Yâkût-nigînveş kazılmış
Ol beyt-i şeref sipihri mâhı
Ol sikke-i zerde nâm-ı şâhı²¹

c. Yetiştirdiği Şâir Talebelerinin Tasviri: Neş'et, nesib bölümünün bu tablosunda “bezm”i gezdiği “güzel” ile birlikte, Beyt-i Ma'mûr'u süsleyen sanatkârları tasvir eder. Bunlar Pertev Efendi, Hanîf Efendi, Vahyî Şehîd, Âmir Müştak olmak üzere Neş'et'in şâir talebeleridir. Şâir, talebelerinin yetişip ortaya eser koymalarından manevî bir haz duymaktadır, çünkü bu isimler o diyarın sanatkârlarıdır.

d. Mânâ Bahçesinin Tasviri: Neş'et nesibin bu tablosunu mânâ bahçesi imajı üzerine inşa etmiştir. Bu mânâ bahçesinin meydana gelmesinde “nigâh-ı gayret sarf eden âlî hazret” şüphesiz Hoca Neş'et'in kendisidir, onun “nâm”ı hüner bahçesinde gizlidir:

Her goncesinûn bahârı dil-cû
Şerm-i 'araç ile pîrehe-cû
Minkâr-ı neyi nevâ-yı bülbül
Muhrık-demi yakdı âteş-i gül
Her şahçesi bir nigâh-ı gül-puş
Ser-çeşmesi neş' esiyle mey-nuş
Gül-gönce henüz nev-şüküfte

¹⁹ Genç, *age.*, s. 219, b. 10.

²⁰ Genç, *age.*, s. 221, b. 27,28.

²¹ Genç, *age.*, s. 225, b. 86, 87.

Bülbülleri ders-i aşk-güfte
Bülbül-beçelerle beyza-güyâ
Şandüka-i erğanün-güyâ
Bu ravzalara ki c'âlî-ğazret
Şarf eyledi çün nigâh-ı gayret
Menşür tehalluş ile meşhür
Bâğ-ı hünerinde nâmı mestür
Bu ravza ki sâde levh-i bâbı
Yoğ hüsn-i haş-ı ruğ-ı kitâbı²²

Hoca Neş'et'in bütün mahlâsnâmelerinin nesib bölümleri içinde en mükemmeli olan bu nesib bölümü, sadece İzzet Bey'e verilmiş hayalî bir edebî model olarak algılanmamalıdır. Şâir, dört tablo hâlinde tasvir ettiği nesibinde yetiştirmiş olduğu şâir-talebeleriyle gurur duymuştur. Dolayısıyla bu nesibi, şâirin hayatının bir soyutlaması olarak da değerlendirmek mümkündür. Çünkü Neş'et'in, edebiyat, siyaset ve toplum hayatının içinde bulunduğu durgunluğu ve atâleti aşmada ihtiyaç duyduğu "vasıflı insan" yetiştirmeye yönelik olarak; konağını haftanın her günü ilim, irfan, şiir ve inşâ sohbetlerine tahsis ettiği ve istekli olan herkese faydalı olmaya çalıştığı bilinmektedir.

Mahlâsnâme-i Pertev Efendi'de sekiz beyitten meydana gelen Nesib Bölümünde kaderin, şâire (Neş'et'e) bir inci (pertev) hediye ettiği, onun da "hüsn-i sülûk" edip teslim ve rızâ içinde olgunluğa eriştiği belirtilir:

Kâr-fermây-şader kârgah-ı kudretde
İtdi bir gevher-i tâbâna beni rüşenger
Necm-i şâkıb ne güher mâh-ı sa'âdet-pertev
Ufuğ-ı ma'rifete mihr-i münîr-i hâver
Nâm-ı nûr ile mülakğabdı semâdan zâtı
Böyle şebt itmiş idi şânını münşî-i şader
Şarf idüp mağderetin eyledi çün hüsn-i sülûk
İtdi teslîm ü rızâ içre fedâ cân ile ser
Güş-ı hüşını şadef eyledi dürr-i suhana
Bâreka' llâh ne deryâ-dil ü pâkize-güher²³

Mahlâsnâme-i Şeyh Gâlib'de, Nesib Bölümü 'ravza' imajı üzerine kurulmuştur. Bu ravza, realitenin soyutlanmasıyla tasvir edilir; ravza (bahçe), cihandır. O cihanın otu ve gülü, ok ile mızraktır. Kaza eli, sitem okunu Neş'et'in sînesine çeker. Binlerce yakıcı nağme ile sînesi kemana dönen şâirin sinesini, elem mızrabı tahriş eder, figân da boğazındadır. İşte böyle bir ravzada genç bir şâir olan Gâlib'i bulduğunu belirterek nesibi daha ilgi çekici hâle getirir. Gerçekten de Neş'et'in armağan ettiği bu genç şâir, Nedim'den sonra güçlü şâir yetiştirmeye muvaffak olamayan edebiyat âlemi için bir "meh" gibidir:

Viridi baña ol gevheri Hağ kıldı c'inâyet
Şan kalbüd-i âdeme bağşâyış-ı cândur
Ol necl-i sa'âdet ki gelüp c'ırğ-ı şadırdan
Şâbâ ile ervâh-ı selef hep nigerândur
Ol meh ki sipihr-i hünerüñ kevkebi yek-ser
Şems ü kameri şazretüñe secde-künândur²⁴

²² Genç, *age.*, s. 227, 228, b. 108,109,110,111,112, 122, 123, 124.

²³ Genç, *age.*, s. 235, b. 1, 2, 5, 6, 7.

Mahlâsnâme-i Gayur Efendi'de Nesib bölümü 19 beyitten oluşmuş bir bahariyedir. Âlem, genç; rûy-i remin, gül yanaklı sevgilidir. Cennet baharın coşkunluğunun cünbüşüdür, gül fidanının minberine "hatîb" güldür. Bu bahçede "ergavâni, şu'le-bâr" eden" bülbülün aşk ateşidir:

Gülşende ergavâni hem-în şu'le-bâr iden
Muhrîk-şadâ-yı âteş-i aşk-ı hezârdur
Âteş-ruhâna meclis-i Nev-rûz-ı şâhda
Dest-i Şabâda mirvağa berg-i çenârdur²⁵

Bu hayâlî bahçenin "nihâli" ise genç şâir Gayur Efendi'dir. Neş'et, genç talebesini teşvik amacıyla fidana benzetirken, ona vermiş olduğu mahlâsı da dikkat çekicidir.

Hatîf Efendi, Sıddîk, Cenâb Efendi, Zahîr, Bedî ve Nâyâb'a verilen mahlâsnâmelerde nesib bölümü kullanılmamıştır. Bunun yerine, doğrudan doğruya Cenâb Efendi adlı genç şâirin kabiliyetine dikkat çekilip onun değeri övülerek doğrudan mahlâsnâmeye başlanmıştır:

Hânedân-ı devlet-Âl-i Abâdan bir emîr
Mîhr-i hâver gibi âfâk içre bî-miş ü nazîr
Bir cüvân-baht şehryâr-ı mülket-i ma'nîdür ol
Mevkib-i ceş-i suhan fermânına bend ü esîr²⁶

Görüldüğü gibi, mahlâsnâmelerin nesib bölümü için, kasidenin nesib bölümü, gerek duyulduğunda model alınmıştır. Hoca Neş'et, yazmış olduğu 16 mahlâsnâmesinin nesiblerini sunuşunda iki yol izlemiş, ya genç şâirin bizzat sanatkarlığını kanıtlamak istemiş ya da ona edebî yönden bir model verme amacını gözetmiştir. Her iki yol izlenirken estetik bir gayenin varlığı her zaman söz konusu olmuştur.

2. Tegazzül Bölümü: Hoca Neş'et, klâsik kaside yapısı içinde yer alan bu bölümü, mahlâsnâmelerinde sadece Burhan Efendi'ye verdiği ve genç şâir Burhan'ın yazmış olduğu bir gazelini mahlâsnâmede kullanmış, diğerlerinde ise bu bölümü tercih etmemiştir.

Da'vî-i hünerde pîş-i yârân
Bu nev-gazeli elinde burhân
GAZEL-İ Bİ- BEDEL
Ey şevk-i ruhuñla zâr gülzâr
Ey gül yüziñe hezâr gülzâr
Güm-kerde-i râh-ı aşk u şevkuñ
Pây-i talebinde hâr-ı gülzâr
Müjgânüm ile derinde refte
Muşt-ı has u hâr-hâr u gülzâr
Şürîde dilümle âlem-i şevk
Yek-bülbül ü şad-hezâr gülzâr
Bir goncaya düşdi jâle gönlüm
Bir şemmesi şad-hezâr gülzâr²⁷

3. Fahriye Bölümü: Bilindiği gibi şâirler, Klâsik kasidelerde Fahriye Bölümünde kendilerini överlerdi. Hoca Neş'et geliştirmiş olduğu mahlâsnâme türünde doğrudan bir Fahriye Bölümü teşkil

²⁴ Genç, *age.*, s. 237, b. 9-11.

²⁵ Genç, *age.*, s. 241, b. 6, 7.

²⁶ Genç, *age.*, s. 247, b. 1, 2.

²⁷ Genç, *age.*, s. 216, b. 51-56.

etmemiş, sadece bir yerde Mahlâsnâme-i İzzet Beg'in Nesib bölümünde “**Mâna Bahçesinin Tasviri**” kısmında yetiştirdiği şâir talebelerini tek tek anmış, onları yetiştiren mimarın kendisi olduğunu imâ ederek kendini övgüde açık bir üslup kullanmamış, bilakis övgüsünü tablolastırdığı imgenin içinde yapmıştır:

Bu ravzalara ki °âlî-ğazret
Şarf eyledi çün nigâh-ı gayret
Menşür teğalluş ile meşhür
Bâğ-ı hünerinde nâmı mestür
Bu ravza ki sâde levh-ı bâbı
Yoğ hüsn-i hağ-ı ruğ-ı kitâbı²⁸

4. Mahlâs Verme Bölümü: Kasidelerdeki girizgâh bölümünün işlevini yerine getirmek maksadıyla tesis edilmiş olan bu bölüm, aynı zamanda mahlâsnâmenin asıl yazılış amaç ve işlevini de taşımaktadır. Mahiyeti böyle olmakla beraber, yapı bakımından nesibi nasihat bölümüne bağlanmakta ve burada klişe ifâdelerle şâire mahlâsı verilir genç şâir tebrik edilmektedir.

Neş'et **Hanif Efendi**'nin mahlâsını verirken, Hanîf'te yetenek görüp "zebânını elmas-hâmeye" dönüştürmüştür:

Görüp âyine-i zâtında üstâd
Cemâl-i hüsn-i tab°ın oldı dil-şâd
Zebânın eyleyüp elmâs-ğâmê
İder nağş-ı nigîn bu resme nâme
Kılup mağlaş ile zî-şân şânuñ
Hanîf olsun didi şöhet-nişânuñ
İdüp tebrîkine bir hil°at ilbâs
Muraşsa°-pend ile yek-pâre elmâs²⁹

Neş'et **Şehîd Efendi**'ye verdiği mahlâsnâmede, Hz.Ali'nin neslinden olması sebebiyle ona mahlâs olarak Şehîd'i uygun gördüğünü belirttiikten sonra Hz.Ali için 36 beyitten oluşan bir na't yazmıştır. Hz.Ali'ye yazılan na't ile bu bölümün ilgi çekici bir kompozisyona dönüştüğü görülmektedir:

Oldukda bu yolda böyle ser-bâz
Mağlaş ile oldı şöyle mümtâz
Didüm ki Şehîd nâmuñ olsun
Şânuñla cihân u cân çolsun
Ey gevher-i kân-ı Âl-i Hayder
Nâzik-püser-i Cenâb-ı Şebber³⁰

Burhân Efendi'ye mahlâsı verilirken onun bir gazeli örnek alınmış ve bu da onun şairliğine “burhan” (kanıt) kabul edilmiştir:

Elğâf-ı şehîye gördi şâyân
Şâh-ı suhan itdi böyle fermân
Burhân saña mağlaş oldı ihsân
°Unvânuñ ola bu şân-ı zî-şân
Virdüm yedine bu resme menşür

²⁸ Genç, *age.*, s. 228, b. 122-124.

²⁹ Genç, *age.*, s. 201, b. 67-70.

³⁰ Genç, *age.*, s. 206, s. 40-42.

Ehl-i suhan içre ola meşhûr
Âdâb-ı zemîn-bûsı icrâ
Ol secde-i şükr kıldı gûyâ
Güş itdi suhan-verân-ı devrân
Tebriki bu gûne oldı gûyân
Pes şân-ı şerîf bâreke' llâh
Meymûn u mübârek ide Allâh³¹

İzzet Beg'e verilen mahlâsnâmede Neş'et, bu bölümü çok geniş tutmuş, genç şâiri 32 beyitten oluşan bir bölüm çerçevesinde övdükten sonra ona mahlâsını vermiştir. Şüphesiz bunda İzzet Beg'in itibarlı, istidatlı kişiliğinin tesiri büyük olmuş, “Beylikçi” unvanıyla devlet hayatında itibarlı görevde bulunması Neş'et'i çok gururlandırmıştır:

Ol maḥlaşınıñ bu bâğ-ı âşâr
Menşûr-taḥalluşa sezâvâr
İḥsân u °inâyet ile üstâd
Maḥlaş keremiyle kılsa dil-şâd
Ser-levḥa-i bâb-ı bâğ-ı âşâr
Nâm-âver olurdu zer-nigînvâr
Pîrân-ı lisânlarından °İzzet
Maḥlaş saña virdi Baba Neş' et
Ola dü-serâda nâmuñ °İzzet
Allâh vire dü-cihân °İzzet³²

Hoca Neş'et, en çok sevdiği ve konağında zaman zaman kendi yerine halef kabul ederek değer verdiği talebesi **Vakanüvis Pertev Efendi**'ye mahlâsını şu şekilde vermiştir:

Ola mümtâz diyü maḥlaş ile her eşeri
Didi üstâdı olan Neş' et-i kemter-aḥḳar
Maḥlaş-ı ma°rifetüñ ola Muḥammed Pertev
Güş idenler ola meymûn u mübârek didiler³³

Neş'et, küçük yaşından itibaren Farsça öğrettiği, Mesnevî dersi verdiği ve yetişmesinde en mühim tesire sâhip olduğu Şeyh Gâlib'e ilk mahlâsı olan **Es 'ad** mahlâsını şu şekilde vermiştir:

Neş' et didi pîrân zebânından idüp güş
Maḥlaş aña Es°ad ne sa°âdet bu ne şândur
Bî-ḥad ise gerdünda n' ola kevkev-i Es°ad
Gör mihr-i cihân-tâbı ne vech ile °iyândur
Bu tuḥfe ile kıldı hemân maḥlaşı tebrik
Ol tuḥfe ki nâdîde-i gencür-ı cinândur³⁴

5. Nasihat Bölümü: Mahlâsnâmelerin en ilgi çekici bölümü olan bu bölüm kasidelerin medhiye bölümünün işlevini görmektedir. Hoca Neş'et, mahlâs verdiği şâir-talebelerine mahlâsını verdikten sonra bazı öğütler vermiştir. Daha önce de değinildiği gibi, konağına gelen istekli herkese edebiyat, toplum ve devlet hayatına “kalem erbabı” yetiştirmek amacıyla dersler vermiş, ayrıca genç şâirlere vermiş olduğu

³¹ Genç, *age.*, s. 217, b. 59-64.

³² Genç, *age.*, s. 229, 230, b. 132, 133,155, 156.

³³ Genç, *age.*, s. 236, b. 10, 11.

³⁴ Genç, *age.*, s. 238, b. 19-21.

mahlâsnâmelerinde, bu çabasının gereği olarak onlara bazı öğütler vermiş ve söz konusu öğütlerini bu bölüm kapsamında ve bütün mahlâsnâmelerde kullanmıştır. Şâirin, Nâbî etkisinde olduğunu belirtmekle beraber, onun daha hususî bir maksatla yenilik yanlısı olduğunu, bazı tasarruflarda bulunup fikirlerini daha özel bir sunuşla talebesine iletmeye çalıştığını bu arada belirtmeliyiz.

Hanîf Efendi'ye vermiş olduğu mahlâsnâmede genç şâire, zamanın sıradan insanlarıyla "hem-râh" olmamasını, onları aşmasını, zamanın "Züleyhâlarının bezm"lerinde bulunmanın belâ olduğunu, yanıp yakılma ve şikayet etme yerine cihanı nurlandırmasını, na't yazmasını ve onunla meşgul olmasını, sözünün de bal gibi şifâ kaynağı olmasını öğütler:

Çerâğ-ı bezm-i bâlâ teg şeb ü rûz
Münevver kıl cihânı olma pür-sûz
Ola Hâssân gibi kilik-i hayâlûñ
Peyem-ber na^cti hasb-i hâll ü kâlûñ
Sözûñ olsun hemîşe şehd-i şâfî
Dehâna nûş-merhem zahme vâfî³⁵

Şehîd Efendi'ye verdiği mahlâsnâmesinde ona, nesebine (Hz.Ali soyundan) güvenmemesini, ömrünü kemâle erdirmesini, hevâya uymamasını, tûtî gibi cansız manâsız sözler söylememesini, çocukça davranışlarda bulunmamasını, vakar ve namus sahibi olmasını, na't yazmasını, yeni eser sahibi olmasını, mert ve yiğit olmasını öğütler:

Țıflâne-revişle lu^cb-pervâz
Ebnâ-yı zemâna olma enbâz
Bir cevz-i tehî sipîhr-i bî-mağz
Bâzî-i püser-firîbdür nağz
Hübânı hem-în lu^cbet-i nâz
Zî-rûh degüldür olma enbâz
Bir nev-eşer it ki âhîr-i kâr
Ger kâr ola yâd-ı hayr der-kâr
Na^ct-i Nebeviye eyle himmet
Mağşûd budur çü eyle gayret³⁶

Burhan Efendi'ye verdiği mahlâsnâmede, ona na't yazmasını, söz söylemede Hz.İsa gibi olsa da yılanı diriltmemesini, kötü işler yapanların siyah kargası olmamasını öğütlemiştir. Diğer bölümlerde olduğu gibi nasihat bölümünde de en mükemmel işleniş **Mahlâsnâme-i İzzet Beg**'de görülmüştür. En geniş ve zengin bir öğütler manzumesi şeklinde olan bu bölümde Neş'et, konağındaki eğitiminin de mahiyetini ortaya koymuştur. 30 beyitten oluşan bu uzun nasihat bölümünde Neş'et, genç-şâir talebesi İzzet Bey'e; gözünün bakışa cân vermesini ve ayıp gösteren bir ayna olmamasını; gönül ehlini incitmemesini, hastanın devasına havanda dövücü olmamasını, aksine ona devasını vermesini; güneşin ağırlığının feleğin omuzlarında olması gibi onun da toplumu nurlandırmada güneşi örnek almasını, kimseden "kadr ü kıymet" beklememesini; cihanda ışık olup yük olmamasını, cehennem kıvılcımı olup cihanı yakmamasını; çevresine yük olmayıp meyveli (yararlı) olma niyeti taşımasını ve bunun için de deve gibi her belâyâ tahammül etmesini; şahin gibi kuvvetli olup kan dökücü, kan saçıcı ve kötü huylu olmamasını; cür'et çekirgesi olmamasını, günlük işlere himmet sarf etmemesini; arı gibi "yarın" fikrini taşımasını; makas gibi etek açan/ biçen değil ören olmasını; heva keklğine şahin olmamasını, vakar Anka'sı, temkin Kâf'ı olmasını; her işinde hayrı düşünmesini ve en önünde yokluk aynasının bulunmasını; şahıslara medhiyeler yazarak dilencilik etmemesini; hiciv ile medhin bir annenin iki çocuğu

³⁵ Genç, age., s. 202, b. 75-77.

³⁶ Genç, age., s. 210, b. 87-91.

olduğunu, engerek yılanında zehir ve tiryak bulunmasına karşılık herkesin bu yılanı düşman olduğunun unutulmamasını ve bundan ibret alınmasını; övgü yapacaksa Hz. Muhammed'in övgüsünü yapmasını ve bunu devlet bilmesini öğütledikten sonra ondan her hâline şükretmesini ister:

Na^ct-i şeh-i tahtgâh-ı Mi^crâc
Sultân-ı rüsûl o şâhibü' t-tâc
Ser-mâye-i dîn ü devletüñ bil
Bu yolda hemân şarf-ı cân kııl
Ser-mâyeñ olursa bezl ü isrâf
Dîv ile şerîksîñ eyleme lâf
Bu gâyet-i fikr ü mağz-ı güftâr
Ya^cnî ki me'âl-i pend ü âşâr
Her hâlûne ol hemîşe şâkir
En^câm-ı Hudâya olma kâfir³⁷

Mahlâsnâme-i Pertev Efendi'de, genç şâirden "eslâfın" mesleğine 'sülûk etmesini', şiir sermayesinin na't yazmak olduğunu bilmesini, hicvi diline almamasını, hicvin gönül gözünü kör edeceğini, Nef'i ve Fehîm'in âkibetinin bunun delili olduğunu unutmamasını ister:

El-ğazer zerre kadar alma lisâna hicvi
Şakın ey nûr-ı başâr çeşm-i dili kör eyler
Nef^cî-i mu^ccize-gû ile Fehîme nazar it
Gör ser-encâmıların kim saña 'ibret bu yeter³⁸

Şeyh Galib'e verdiği mahlasnâmede ona, çocuk mizaçlı olmamasını, insanları övmemesini, Firdevsî'nin akibetinden ders almasını, insanların vaatlerinin hep yalan olduğunu, bunun için de Firdevsî'nin durumuna düşmemesini ve asıl övgü yapılacak zâtın Hz. Muhammed olduğunu tavsiye eder. Ayrıca Neş'et diğer talebelerinden farklı yetenekte gördüğü için kendisine 10 beyitten oluşan kısa bir na't yazarak bir bakıma kendisine model de verir. Gâlib'in en mükemmel na't örnekleri yazdığı düşünülürse bunun ardındaki etkenin Neş'et olduğu anlaşılabilir:

Firdevsî-i Maḥmūd-ı kerem olma suḥanla
Medḥūñ gibi hep va^cdeleri cümle yalândur
Ol pâdişehūñ na^ct-i şerîfî saña besdür
Ser-mâye-i 'izz ü şeref-i her-dü-cihândur
Feyz-i seḥeri nûr-ı Nebî lem^cası îmân
Ol şubḥ-ı sa^câdetde şabâ nefḥa-i cândur³⁹

Mahlâsnâme-i Gayûr Efendi'de, genç şâire çalışmasını, zât cevherinin (yeteneğinin) ortaya çıkmasının cehde bağlı olduğunu, gönül aynasının cilasının çalışma olduğunu unutmamasını, na't yazmasını, hayâl cemâlinin Pervanesi yani hayalci olmamasını, saçma söz söylememesini, bal arısı ve bal mumumun şaşılacak durum olduğunu ve ondan ibret almasını, heves meyhanesinin mânâsız sözler söyleyeni olmamasını, nutkunun aşk ezanı kaleminin minare olmasını tavsiye eder:

Herze-derây-ı deyr-i heves olma el-ğazer
Nuṭkuñ ezân-ı 'aşḫ ola kilkuñ menârdur⁴⁰

³⁷ Genç, *age.*, s. 229-234, b. 135-190.

³⁸ Genç, *age.*, s. 235, b. 14, 15.

³⁹ Genç, *age.*, s. 239, b. 25, 26, 27.

⁴⁰ Genç, *age.*, s. 244, b. 37.

Hatîf Efendi'ye, fikrini, hiciv ile hayâl gölgesinin oyunu yapmamasını, halka parasız güldürücü ve savaş anlatıcısı olmamasını ve ayrıca na't yazmasını öğütler:

Fikrũn itme hicv ile bâziçe-i zıll-i hayâl
Ma'roke-ârâ vü muđhik olma halka bî-direm⁴¹

Cenâb Efendi'ye, aslî fitratını yansıtmaya çalışmasını, gayret sarf etmesini, katresinin dalgalı deniz, zerresinin güneş olup aydınlatmasını, kemâl erbabına karşı toprak gibi olmasını, hakikî insan olmasını, mânâsız söz söylememesini, nutkunun hikmet pınarı, sözünün hitâp faslı olmasını, na't söylemesini, mizah ve hiciv kirliliği içinde kalmamasını, ağzının çukur gibi olmasını, hezl ve sefahetten sakınıp çekinmesini tavsiye eder:

Olma çirk-âb-ı mizâh u hicv ile kende-dehân
İde gör hezl ü sefâhetden be-gâyet ictinâb⁴²

Görüldüğü gibi Hoca Neş'et, kaside yapısını dikkate alarak gelenekte mevcut olan mahlâsnâme türünü geliştirmiştir. Şâirin mahlâsnâmelere yüklemiş olduğu bu işlev, özellikle medhiye yerine kullanılan nasihat bölümünde hissedilmektedir. Neş'et'in 16 mahlâsnâmesinde az veya çok vermiş olduğu öğütler, hemen hemen her mahlâsnâmede farklılık göstermiştir. Şâir, çoğu talebesine na't yazmayı tembih etmesinin dışında tekrara düşmemiştir. Bu öğütlerin Nâbî tarzında ahlâkî olup sorumluluk yükleyici olduğu, cemiyet içinde aktif bir katılımı teşvik ettiği, ayırıcı değil birleştirici, yıkıcı değil tamir edici yönde olduğu ve bütün bu olumlu hasletleri kalem erbabına yüklemeye çalıştığı dikkate alınırsa onun kaside yerine niçin mahlâsnâmelere ağırlık vermiş olmasının asıl niyeti anlaşılabilir.

6. Duâ Bölümü: Mahlâsnâmelerin bu bölümü, kasidenin yapısında yer alan Du'â Bölümü'nün karşılığıdır. Ancak kasidelerde memdûh için du'â edilmesine karşılık, mahlâsnâmelerde manzumenin verildiği genç şâir için du'â edilmiş ve bu bölüm çok geniş tutulmamıştır. Bu bölüme örnek olarak Neş'et'in Şeyh Gâlib için yaptığı dua beyitlerini vermek istiyoruz:

Gencür ide gencîne-i na'te seni feyyâz
Bulur bu du'â hüsni-i kabûl ez-dil ü cândur
Âsârũn ile hurrem ola 'âlem ü âdem
Feyz ü kerem ihsân-ı Hudâvend-i cihândur
Ol devleti virsün saña Allâh ki pākân
Bu fâtiħada cümlesi âmîn-künândur⁴³

Sonuç

Sonuç olarak mahlâsnâmeler üzerine yapmış olduğumuz bu örnekleme ve incelemelerden sonra bazı tespitler yapmak mümkündür:

1. Mahlâsnâme, çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış bir türün adıdır. Edebiyatımızda bu türün en güzel örneklerini Hoca Neş'et vermiş olduğundan dolayı, bu türün klâsik yapılanmasını onun mahlâsnâmelerine göre ele almak gerekir.

2. Mahlâsnâmeler sadece mahlâs verme amacıyla değil, başka amaçlar için de yazılmış olduğundan onlara bazı işlevler yüklenmiştir. Özellikle Hoca Neş'et'in yazmış olduğu mahlâsnâmeler, kasidenin yapısına tatbik edilerek muhteva olarak "içtimâî bir karakter" kazanmıştır. Genç şâirler için üstadından mahlâsını alma şerefi yanında, bedî bir zevkin ürünü olarak kendileri için de bir model olma işlevi görmüşlerdir. Yapı bakımından kasidelerle benzerlik göstermelerine mukabil,

⁴¹ Genç, *age.*, s. 245, b. 9.

⁴² Genç, *age.*, s. 247, b. 6.

⁴³ Genç, *age.*, s. 240, b. 37-39.

muhtevada bu durum farklı bir çerçeve kazanmıştır. Bu hususta Neş'et'in, kaside geleneğinde meydana gelen zevksizlik ve yorgunluğu fark ederek, mahlâsnâmeleri kasidenin yerine işlevsel yönden ikâme etmeye çalıştığını ve bu hususta bilinçli bir tutum içinde olduğunu düşünmek mümkündür.

3. Nesib bölümü, kasidenin nesibiyle benzerlik göstermektedir. Ancak yine de bazı değişiklik ve yenilikler yapılmıştır. Tasvirî olan bu bölüm yer yer tahkiyeye dönüşmüş, hatta Hüsn ü Aşk tarzındaki tasvir ve tahkiyeler mahlâsnâme nesiblerini ilgi çekici bir bölüm hâline getirmiştir. Gerçekten de bu bölümde; kaside nesibleri gibi şahsî, edebî ve sanatkârâne özellikler görülmekle birlikte, bir yenilik yapma arzusu da sezilmektedir.

4. Kasidelerdeki medhiyenin karşılığı olarak kullanılan nasihat bölümü, mahlâsnâmelerin topluma, edebiyata, hatta siyasete dönük cephesini meydana getirmiştir. Nâbî'nin Hayriyye'sindeki biçimde, bir insan modeli için ahlâkî hasletler ayrıntılı olarak verilmemiş, daha çok vasıflı insan yahut kalem erbabı için bir model verilmeye çalışılmıştır. Ahlâkî öğütler yanında, faziletli insan olma yolunda meziyetler kazandırma; fakat esas itibarıyla üretken, yaratıcı, sorumluluk sahibi önder insanlar yetiştirme gayesi; bu öğütlerin eksenini teşkil etmiştir. Hoca Neş'et'in, devrinde bir Mesnevi şârihi olması bu öğütlerin temelinde Mevlânâ tesirini de ayrıca göstermektedir. Böylece şâir, özellikle Mevlana'ya uzanan irfan geleneğini çok mükemmel seviyede terkiib etmiş ve geleneği, devrinin ihtiyacı olan kalem erbabı veya vasıflı insan yetiştirmede, yenileyerek kullanmak istemiştir. Çok büyük bir sanatkârlık dehâsına sahip olamayışı bu niyetinin tam anlamıyla tahakkukuna engel teşkil etmiştir, denilebilirse de “münferid” olarak büyük bir işi başarmış olduğuna hükmetmek gerekir.